

השלמת קריאת התורה

הרב הראל דויטש, סגן – רב בח"א 108

- א. פתיחה
- ב. יסוד תקנת הקריאה בתורה
- ג. חובת ההשלמה לציבור שלא קראו בתורה בשבת
- ד. כמה פרשות ניתן להשלים
- ה. קריאת התורה – חובת ציבור או חובת יחיד
- ו. אופן ההשלמה
- ז. בית כנסת שאין מתפללים בו בקביעות
- ח. השלמת הקריאה בשאר ימי השבוע או במנחה של שבת
- ט. בית כנסת אחד בעיר שקראו בו בתורה
- י. סיכום

א. פתיחה

במוצבים ובסיסים רבים, לעיתים לא מתקיימת תפילה בציבור בשבת בבוקר, וממילא לא קוראים בתורה באותה שבת. האם בשבת לאחר מכן, כאשר מתאסף ציבור לתפילה במניין, קיימת חובה על המתפללים להשלים את קריאת התורה שהחסירו בשבת הקודמת? האם כאשר כמה שבתות ברצף לא קראו בתורה מחמת שלא התפללו במניין, צריכים להשלים בשבת זו את קריאת כל הפרשות שהחסירו?

ב. יסוד תקנת הקריאה בתורה

תקנת הקריאה בתורה היא תקנה קדומה ומיוחסת למשה רבינו, ועזרא הסופר פיתח ושכלל אותה עוד, כפי שהיא נוהגת בימינו²⁹. וכך מסכם הרמב"ם³⁰ את השתלשלות ההלכה בדין זה:

”משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא יהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה. ועזרא תיקן שיהו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים.”

29 עיין ב"ק פב, א.

30 הלכות תפילה יב, א.

ומבאר ערוך השולחן³¹ שמשנה רבינו תיקן לישראל לקרוא את כל הסדרה בשבת ולהעלות שבעה קרואים, אבל ביום שני וחמישי לא תיקן כמה קרואים יעלו לתורה, וכן לא תיקן כמה פסוקים יקראו, והיה די בעולה אחד שיקרא פסוק אחד בלבד. בא עזרא ותיקן את מספר העולים וכמות הפסוקים המינימאלית, דהיינו שיקראו שלושה עולים ולא יפחתו מעשרה פסוקים, כאמור ברמב"ם.

ג. חובת ההשלמה לציבור שלא קראו בתורה בשבת

לגבי ציבור שלא קראו בתורה באחת השבתות, פסק הרמ"א³² כך:

"אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם פרשה השייכה לאותה שבת"³³.

מקור דברי הרמ"א הוא האור זרוע. האור זרוע³⁴ מספר אודות מקרה שהיה צריך לקרוא בתורה בשבת פרשת אמור, אך אחד המתפללים עיכב את התפילה וקריאת התורה, ולמעשה לא קראו בתורה באותה שבת. בשבת הבאה הורה אחד הרבנים לקרוא את שתי הפרשות (פרשת אמור ופרשת בהר). ונימק הוראתו בכך, שמשנה רבינו תיקן לעם ישראל לקרוא את כל התורה ולהשלים קריאתה בשנה אחת להורות הלכותיה לעם ולא לדלג³⁵. וטעם התקנה

31 או"ח קלה, א.

32 או"ח קלה, ב.

33 ואם ביטלו קריאת התורה ביום שני, דעת העטרת זקנים (הו"ד בברכי יוסף, סימן קלה, אות ב) שיקראו בתורה ביום שלישי, כדי שלא יהיו שלושה ימים בלי תורה. אך אם ביטלו את הקריאה ביום ה', כבר שהו שלושה ימים ללא תורה, ועבר זמנו בטל קרבנו. אך המשאת משה דחה דבריו, ואמר שאם אכן יש לחשוש לשהייה של שלושה ימים ללא קריאה בתורה, מדוע האו"ז כתב שאם לא קראו בתורה בשבת ישרימו בשבת הבאה, הרי לכאורה צריכים להשלים מיד ביום ראשון כדי שלא יהיו שלושה ימים ללא תורה? אלא ע"כ ליתא. אמנם, הברכי יוסף דחה את דחיית המשאת משה, שחכמים לא הטריחו את העם לקרוא בתורה פרשה שלימה בימות החול מפני ביטול מלאכה, אך לעולם יש לומר שאם ביטלו את הקריאה ביום שני צריך להשלים ביום שלישי. ובמשאת משה כתב טעם נוסף שאין לקרוא ביום שלישי, מפני שהתקנה היתה לקרוא בשני וחמישי בלבד, מפני שהם ימי רצון, אך יום אחר אינו יום של רצון ולכן אין לקרוא בו. אך גם ראייה זו דחה הברכי יוסף, מפני שעיקר התקנה היתה לקרוא כדי שלא יהיו שלושה ימים ללא תורה, והטעם שאלו ימי רצון הוא טעם טפל לעיקר הדין, ולכן אין להשגיח בכך שפעם אחת יקראו ביום שלישי ולא ביום שני. אך למעשה, הברכי יוסף הסכים לדברי המשאת משה שאין להשלים קריאה של יום שני, מפני שהפוסקים לא כתבו זאת, וכן פסק בספר שערי אפרים (שער ז, אות יב).

עוד יש להעיר שה'ערוך לחם' (סימן קלה, אות ב) כתב שבני מצרים לא נהגו כן, ואם החסירו קה"ת בשבת אחת אין משלימים בשבת הבאה.

34 הלכות שבת סימן מה.

35 אע"פ שמנהג ארץ-ישראל היה להשלים את קריאת התורה בשלוש שנים ולא בשנה אחת (עיי' רמב"ם הלכות תפילה יג, א), ולכאורה היה מקום לומר שלפי מנהגינו לקרוא את כל התורה בשנה אחת אין פגם בכך שידלגו פרשה אחת ובסבב הבא יקראו אותה, ולא גרע ממנהג ארץ-ישראל שהשלימו את כל התורה

היה כדי להשמיע לעם את חוקי התורה וללמד אותה. ומכיוון שזהו הטעם, אין לך לומר שאם עבר זמנה אין צריך לקראה, מפני שאין זמן וקבע לכל פרשה, אלא העיקר הוא שיקראו את התורה כולה, ללא הקפדה באיזה זמן יהיה כן.

והביא ראיה לדבר – כאשר חל יום-טוב בשבת ומחמת כן נדחתה קריאת פרשת השבוע, אין אומרים שכיוון שקריאת הפרשה נדחתה אין לקרוא שוב פרשה זו, אלא קוראים את הפרשה בשבת הבאה.

ואפילו אם תאמר שיש קבע לקריאת התורה בשבת פלונית, מכל מקום איננו יכולים לבטל את קריאתה לגמרי, אלא לכל היותר דוחים אותה לשבת הבאה ומשלימים קריאתה (והביא ראיה לדבריו מגמרא בפרק החלילי³⁶).

ואין לומר שאין לקרוא מחמת שהוא טורח ציבור, מפני שכבר נפסק להלכה שאפילו אם דילגו בקריאה רק פסוק אחד צריכים לחזור ולקרוא את כל הפרשה ואין חוששים במקרה זה לטורח הציבור. וכל שכן אם דילגו כל הפרשה שאין לחשוש לטורח הציבור אלא צריכים לחזור ולקרוא. וכן מנהגינו בחלק משבתות השנה לקרוא שתי פרשות באותה שבת (כגון פרשות ויקהל-פקודי בשנה פשוטה) כדי להשלים את התורה כולה בשנה אחת, ואין חוששים לטורח הציבור.

ד. כמה פרשות ניתן להשלים

מדברי האור זרוע משמע שאם ביטלו את קריאת התורה במשך כמה שבתות, צריכים להשלים את קריאת כל הפרשות שהפסידו, שהרי טעמו הוא שספר תורת ה' צריך להיקרא בשלימות ללא דילוגים. ואולם, מהר"ם מינץ³⁷ מחדש שלא ניתן להשלים כמה פרשות, אלא רק את פרשת השבוע של השבת האחרונה שלא קראו בה בתורה. טעמו, לפי שמצאנו שלפעמים

רק פעם בשלוש שנים, נראה שאין לומר כן. דהיינו, שבכל אופן בו נהגו להשלים את קריאת כל ספר התורה, אין לדלג באותו האופן, בין אם ההשלמה נעשית בשנה אחת ובין אם היא נעשית בשלוש שנים, בכל אופן אין לדלג, כי הבעיה היא בעצם הדילוג, שמחסרים דבר מה מהתורה.

36 כך נאמר בגמרא סוכה (נה, א): "תניא: בחולו של מועד, בראשון מה היו אומרים הבו לה' בני אלים, בשני מה היו אומרים – ולרשע אמר אלהים, בשלישי מה היו אומרים – מי יקום לי עם מרעים, ברביעי מה היו אומרים – בינו בוערים בעם, בחמישי מה היו אומרים – הסירותי מסבל שכמו, בששי מה היו אומרים – ימוטו כל מוסדי ארץ. ואם חל שבת באחד מהם – ימוטו ידחה". ויש ללמוד מכאן שאין לדלג אפילו בשיר של יום, כל שכן בספר תורת אלוקינו אין ראוי לדלג. ואע"פ שיש 'דון מינה ומינה', מה התם אחרון ידחה לגמרי אף כאן קריאת התורה של השבוע האחרון תידחה לגמרי, אין לומר כן, מפני שאנחנו באים להשלים סדר קריאת חוקי האלוקים, ואין אפשרות לוותר על אחת הפרשיות.

קוראים שתי פרשות בשבת אחת, כלומר בשנה פשוטה, אך לא מצאנו מעולם שקוראים בתורה שלוש פרשות בשבת אחת, ולכן אין להשלים יותר מפרשה אחת.

לעומת זאת, דעת האליה רבה³⁸ שיש להשלים את קריאת כל הפרשות שהחסירו, ונימוקו כפי שכתב האו"ז – מימות משה נתקן לקרוא את כל ספר התורה ולהשמיע לרבים, ולכן אם חסרו קריאה של כמה שבתות, צריכים להשלים את כל מה שהפסידו. וכן כתב ערוך השולחן³⁹ על שיטת האומרים להשלים רק פרשה אחת, זו לשונו: "ודברים תמוהים הם, דהא כיון דחובה היא להשלים מה שלא קראו מה לי תרי מה לי תלת? ואפילו אם לא קראו כמה שבתות נראה שחובה להשלים כולם".

מחלוקת זו הובאה גם במשנה ברורה⁴⁰, והוא מצדד לפסוק כמהר"ם מינץ. המ"ב הוסיף שכך משמע גם מהגר"א. הגר"א מדמה דין זה למי שטעה ולא התפלל שצריך להשלים את התפילה שהפסיד בזמן התפילה הסמוכה לה, וכפי שבתפילה קיי"ל שלא ניתן להשלים את שאר התפילות שהפסיד, כך הדין גם בקריאת התורה שלא ניתן להשלים את כל הפרשות שהפסידו אלא רק את הפרשה האחרונה.

ויש לברר בדעת הגר"א – לפי מה שקיי"ל בהלכות תפילה⁴¹ שלכתחילה יש להשלים בנדבה את כל התפילות שהחסיר, האם גם בקריאה בתורה יש מעלה לדעת הגר"א להשלים את כל הפרשות שהחסירו? ועוד, לגבי תפילה קיי"ל שאם הזיד ולא התפלל אין לו תשלומים, האם הגר"א יאמר כך גם לגבי ציבור שהזידו ולא קראו בתורה שאינם יכולים להשלים את הקריאה?

ואכן, בביאור הלכה⁴² מביא מחלוקת אחרונים האם ציבור שביטלו קריאת התורה במזיד צריכים להשלים, ומסתימת הפוסקים נראה שצריכים להשלים, אך מדברי הגר"א שכתב בין השלמת הקריאה בתורה להשלמת תפילה, משמע שאם ביטלו במזיד אינם יכולים להשלים. ועוד יש לדון לפירוש הגר"א, שבנידון דידן אם החיילים לא קראו בתורה מחמת שהיו בפעילות מבצעית ולכן לא התאספו בבית הכנסת לקרוא בתורה, בוודאי אינם צריכים להשלים. דין זה מבוסס על דברי השו"ע⁴³: "העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי, פירוש: לענין לעמוד מתוכו להתפלל, שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור. ויש מפרשים דהיינו לענין דאינו צריך לפסוק להתפלל".

38 קלה, ב.

39 קלה, ו.

40 קלה ס"ק ו.

41 שו"ע אר"ח קח, ה.

42 קלה, ד"ה אם ביטלו.

43 קג, ד.

וכתב המשנה ברורה⁴⁴ בשם האחרונים, שהעוסק בצרכי ציבור אינו צריך להשלים אחר כך את התפילה שהפסיד, כיוון שבעת חובת התפילה היה פטור ממנה. ומסתבר שחיילים בפעילות מבצעית או אפילו באימוץ, נחשבים לכל הפחות כעוסקים בצרכי ציבור ויש לפטרם מהשלמת קריאה בתורה לדעת הגר"א המדמה השלמה זו להשלמת תפילה.

ואולם, דברי הגר"א מעיקרא טעונים ביאור, מה הדמיון שיש בין קריאת התורה לבין תפילה? טעם ההשלמה בתפילה הוא, מפני שעניינה בקשת רחמים, אך בקה"ת מה הטעם שצריך להשלים? וצ"ע.

ויהיה ההסבר אשר יהיה, מדובר בשתי תפיסות שונות באשר לחובת ההשלמה. האור זרוע והאליה רבה הבינו שישנה חובה לקרוא את כל התורה במשך זמן מסוים (למנהגינו – בשנה אחת), ולכן קיימת חובה להשלים גם פרשות רבות שהחסירו, בניגוד לתפילה שמעיקר הדין ניתן להשלים רק תפילה אחת. לעומת זאת הבנת הגר"א היא, כי חובת השלמה נובעת מדין תשלומים, ולכן ניתן להשלים רק פרשה אחת, כלומר את הפרשה האחרונה שלא קראו ולא יותר. וכאמור לעיל, מכיוון שלגר"א חובת ההשלמה היא כדין תפילה, ציבור שעסקו בדבר אחר חשוב, דהיינו שעסקו בצרכי ציבור, מסתבר שיהיו פטורים מהשלמה, וכן הדין בחיילים.

ה. קריאת התורה – חובת ציבור או חובת יחיד

ישנה שאלה שנידונה רבות בספרי הפוסקים והיא, האם תקנת הקריאה בתורה היא תקנה המוטלת על הציבור, או שמא כל יחיד ויחיד מחויב בה? ר' ברוך בער⁴⁵, מביא חקירה זו בשם ר' חיים מבריסק, ועניינה כך – האם חיוב קריאה בתורה נוצר רק כאשר יש עשרה, וללא עשרה אין כלל חיוב לקרוא, או שמא יש חיוב על כל יחיד לקרוא, אלא שחובה זו ניתנת לקיום רק כאשר יש ציבור של עשרה. הגר"ח כותב נפק"מ בזה, במקרה בו יש ציבור של עשרה אלא שמיעוטם (ארבעה) כבר קראו בתורה. אם נאמר שהחיוב הוא על הציבור בלבד, לא שייך לחייבם לקרוא בתורה מדין 'רובו ככולו', מפני שהחיוב לא חל כשאין עשרה שחייבים בכך. ואולם אם החיוב הוא על כל יחיד אלא שאין היחיד יכול לקרוא ללא עשרה, ברור שיש עליהם חיוב לקרוא בתורה, מפני שכעת קיימת אפשרות לרוב הציבור לקיים מצווה זו.

וכנראה שכבר הראשונים נחלקו בדין זה. במשנה במגילה⁴⁶ נאמר כך:

"אין פורסין על שמע, ואין עוברין לפני התיבה, ואין נושאים את כפיהם, ואין קורין בתורה, ואין מפטירין בנביא, ואין עושין מעמד ומושב, ואין אומרים

44 ס"ק ח.

45 ברכת שמואל, יבמות סימן כא, אות ד.

46 כג, ב.

ברכת אבלים ותנחומי אבלים, וברכת חתנים, ואין מזמנין בשם פחות מעשרה".

על משנה זו כותב הרמב"ן⁴⁷ שכל הדברים המנויים בה הם חובת הציבור ולא חובת היחיד, משמע שחובת קה"ת חלה רק על ציבור ולא על כל יחיד ויחיד.

ובטעם הדבר שחובת קה"ת חלה רק על ציבור, נימק בשו"ת גינת ורדים⁴⁸ שהתקנה לא נתקנה משום חובת תלמוד תורה של היחיד, אלא היא נתקנה מפני שלא היו לומדים תורה ברבים, אלא כל אחד היה לומד לעצמו. ולכן תיקן משה רבינו שיקראו בתורה ברבים ובפרסום, מפני שבאופן זה התורה מתעלית ושכר הלומדים גדול. ולפי זה מובן שהחובה חלה רק על ציבור כדי שילמדו יחד, כאמור, אך אין חובה על יחיד לקרוא בתורה. וסיים דבריו כך: "והשתא כיון שקריאת התורה הוקבעה לציבור, חובת ציבור היא ולא חובת יחיד, אין לנו להוסיף על התקנה ולהטילה על היחיד".

לעומת זאת מדברי ראב"ן⁴⁹ משמע שקה"ת היא חובה המוטלת על כל יחיד ויחיד. הראב"ן נשאל מדוע העולה לתורה אומר לפני קריאתו: "ברכו את ה' המבורך", לכאורה יכול לברך מיד את ברכות התורה ולקרוא? ומיישב שצריך לומר לציבור לכוון דעתם לצאת ידי חובה בקריאתו, ולכן הוא כאילו אומר להם בתחילה שייטנו לב לכוון לדבר. וכעין זה בברכת המזון, המזמן אומר למסובים: "רבותי נברך", וכוונתו שייטנו לב לדבר מפני שהוא מוציאם ידי חובה. ולפי"ז, גם יחיד שלא שמע את קריאת התורה, מעיקר הדין צריך ללכת לבית הכנסת אחר ולשמוע את קריאת התורה (ואולי אף מוטל עליו להשלים את הקריאה גם ללא ציבור שקוראים בתורה). ולכאורה כך היא גם דעת הגר"א, שהרי שיטתו היא שהשלמת קריאת התורה היא כהשלמת תפילה, ובתפילה החיוב הוא על כל יחיד ויחיד, וכן הדין גם בקה"ת⁵⁰.

47 מלחמות ה', ג, א מדפי הרי"ף.

48 או"ח, כלל ב, סימן כד.

49 סימן עג.

50 איברא, שיש לסתור זאת. בספר מעשה רב, בהערות פעולת שכיר (ריש הלכות יום-טוב) מביא שחכם אחד שאל את הגר"א מדוע מותר לקרוא את המגילות (רות, קהלת ושיר השירים) אפילו בשבת ואילו אם פורים חל בשבת אין קוראים בו מגילת אסתר מחשש שמא יטלטל את המגילה? ותיירץ לו הגר"א, שגזרת חכמים לא לקרוא מחשש טלטול נאמרה דווקא במצווה שחיובה מוטל על היחיד, כמו שופר, לולב ומגילה, אך במצוות המוטלות על הציבור לא גזרו חכמים לאסור מחשש טלטול. והוסיף עוד, שטעם זה מותר לקרוא בתורה כל שבת ואין חוששים שמא יטלטלו את ספר התורה לרה"ר, מפני שחובת הקריאה היא חובת הציבור ולא חובת היחיד. והטעם לחלק הוא, שבדבר שהוא חובת הציבור יזכירו זה לזה ולא ייכשל באיסור טלטול והוצאה. מוכח מדבריו שלדעת הגר"א החיוב לקרוא בשבת בתורה בעשרה הוא חיוב של הציבור ואינו חובת כל יחיד ויחיד. אלא שלפי"ז יקשה מדוע הגר"א מדמה דין ציבור שלא קראו בתורה

מחלוקת זו לא הוכרעה בראשונים, ונראה שהאחרונים המשיכו לדון בשאלה זו – דעת האג"מ¹, שקריאת התורה היא חובה המוטלת על כל יחיד ויחיד במשך השנה, וחתם את תשובתו כך: "איכא חיוב על כל אחד לשמוע כל התורה במשך השנה משבת בראשית עד שמחת תורה שקורין ברכה, ואף שהם דברים פשוטים וברורים, לא ידועים להרבה אינשי"². מנגד, בשו"ת הר צבי³ כתב בשם תשובת הרדב"ז שברכת קה"ת נתקנה רק עבור המברך ולא עבור השומעים, מפני שהם לא התחייבו כלל בכרכה זו. ואפשר לומר שלדעת הרדב"ז גם קריאת התורה עצמה לא נתקנה כדי להוציא את הרבים ידי חובתם שיהא נחשב כאילו כל אחד קורא לעצמו, אלא זו חובה המוטלת על כלל הציבור. וכ"כ הצמח צדק⁴ שהחיוב לקרוא בתורה אינו חיוב על כל אחד ואחד, ואינו דומה למקרא מגילה. ומשום כך קטן יכול לקרוא בתורה ולהוציא את הרבים ידי חובה, ואילו לפרוס על שמע ולקרוא מגילה עבור הציבור אינו רשאי, והטעם כאמור, מפני שקה"ת אינה חובה ממש על כל יחיד ויחיד, וכן פסקו גם בספר תורת המחנה⁵.

ולעניינינו תהיה לכאורה גם נפק"מ בחקירה זו – אם החיוב הוא על הציבור בלבד, אפשר לומר שכל זמן שלא היה ציבור לא חל החיוב. דהיינו שחובת הקריאה בתורה היא רק כאשר התפללו בעשרה ולא התאפשר להם לקרוא בתורה, אך כאשר כל יחיד התפלל בפני עצמו מעולם לא נוצר חיוב, וממילא פטורים מלהשלים. לעומת זאת, אם נאמר שחובת קריאה בתורה היא על כל יחיד ויחיד, מובן שמוטל על כל אחד להשלים את הקריאה בשבת הבאה, מיד כשהדבר יתאפשר ל⁶.

לפי"ז, אם נאמר שקה"ת היא חובה שחלה רק על ציבור, חיילים שהיו בפעילות מבצעית באופן שנמנעה מהם האפשרות להתפלל בציבור, פטורים מהשלמה. לעומת זאת, אם החיילים התפללו בציבור אלא שמחמת טעם אחר לא קראו בתורה, כגון שלא היה ברשותם

לדין מי שלא התפלל, הרי תפילה היא חובה המוטלת על כל יחיד ויחיד. והעירני תלמיד חכם אחד, שאפשר לומר שאכן זו חובת היחיד, אלא שניתן לקיימה רק בציבור, ולכן אין חשש טלטול מפני שיזכירו זה לזה.

1 אר"ח, חלק ד, סימן מ אותיות ד-ה.

2 והפליג עוד להחמיר (שם, סימן כג) שאם חיסר כמה תיבות מקה"ת בשבת לא יצא ידי חובה וצריך להשלים במניין אחר את הקריאה שהחסיר, וכדין מקרא מגילה שחיובה מוטל על היחיד, ואם חיסר כמה תיבות לא יצא ידי חובה. לעומת זאת, הציץ אליעזר (חלק יח, סימן ה) דחה לחלוטין חומרה זו, ונימוקו שקה"ת בציבור אינה חובת היחיד כמקרא מגילה אלא חובת הציבור, ולכן אין צורך שכל יחיד ויחיד ישמע בעצמו את כל הקריאה מריש ועד גמירא.

3 אר"ח, א, נח.

4 אר"ח סימן לה.

5 חלק א, פרק טו, שאלה ג.

6 ועיין עוד בדברי האג"מ בסימן כג שכתב בצורה ברורה שקיימת חובה על היחיד להשלים את הקריאה.

ספר תורה, צריכים להשלים את הקריאה. אך אם נאמר שחובת הקריאה שייכת לגבי כל יחיד, הרי שאין לחלק מחמת איזה טעם לא קראו בתורה, ובכל אופן צריכים להשלים את הפרשה שהפסידו בשבת הבאה.

למעשה, הגרש"ז פסק⁷ שחובת השלמת הקריאה היא רק כאשר היה ציבור שהתפלל ולא קראו בתורה מאיזו שהיא סיבה, דהיינו שהיה עליהם חיוב ולא קיימו אותו. אך אם כל אחד התפלל לעצמו ולא שמע קריאה בתורה, אינם צריכים להשלים את קה"ת, מפני שמעולם לא חל עליהם חיוב. וכן בנידו"ד יש להבחין בין שני האופנים הנ"ל. דהיינו, אם התאפשר לחיילים להתפלל בציבור אך לא קראו בתורה, צריכים להשלים, אך אם כל חייל התפלל לבד אינם צריכים להשלים. וכן פסק בספר שערי אפרים⁸, שרק אם היו עשרה ולא קראו בתורה צריכים להשלים, וביאר הפתחי שערים⁹ שאם לא היו עשרה מתפללים לא חל עליהם החיוב מעיקרא.

לעומת זאת בשו"ת בצל החכמה¹⁰ חולק על הכרעת השערי אפרים, וסובר שאף אם ביטלו קה"ת מחמת שלא חלה עליהם החובה לקרוא, אפילו הכי צריכים להשלים. ראיתו מדברי האו"ז גופא. האו"ז הוכיח שצריך להשלים את הקריאה מדין יו"ט שחל בשבת, שמפני שלא קראו בתורה את פרשת השבוע, צריכים להשלים את הקריאה בשבת הבאה. והרי באופן זה לא חלה עליהם כלל החובה לקרוא בתורה את פרשת השבוע הנוכחית, שהרי מחמת תקנת חכמים לקרוא בפרשת המועד נמנעו ולא קראו את פרשת השבוע, ואעפ"כ מוטלת עליהם החובה להשלים את הקריאה, מוכח שגם באופן שלא חלה חובת קריאה קיימת החובה להשלים את הקריאה. וכיוון שהאו"ז למד את דינו מיו"ט שחל בשבת, וכאמור, יש להשוות את דיני ההשלמה ליו"ט זה, לכן צריך להשלים גם כאשר לא חלה חובת קריאה על הציבור. ועוד יש להוכיח דין זה מלשון האו"ז:

"ואם יותר לנו הפרשה בין מחמת שנה פשוטה בין מחמת יום טוב שחל להיות בשבת ודחה אותה סדר פרשיות בין מחמת כל דבר שלא נקרא אותה פרשה הראוי לקרותה יקראנה בשבת אחר ולא ידלגנה אלא יקראו שתי פרשיות כאחת ויתקנו בזה את אשר חסרו".

הרי שלא חילק מחמת איזה טעם לא קראו בתורה, אלא אפילו אם אירע כן "מחמת כל דבר",

7 הליכות שלמה, תפילה עמוד קמד.

8 שער ז, הלכה לט.

9 שם, אות ל.

10 חלק א, סימן ז.

הלכך גם יחיד שלא קרא בתורה מחמת שלא התפלל במניין צריך להשלים, כדי שלא יחסר קריאת פרשה זו.

נפקא-מינה נוספת בשאלה האם חובת הקריאה היא חובה המוטלת על היחיד או על הציבור היא, מה הדין בבסיס או מוצב שהתקיימה בו קה"ת, אלא שאחד החיילים לא היה בבית הכנסת בשעת הקריאה, כגון ששובץ לשמירה באותו זמן. לדעת האג"מ צריך להשלים את הפרשה שהחסיר (אלא שבאופן מעשי הדבר קשה לביצוע), אך לדעת הגרש"ז אינו צריך להשלים, מפני שהחובה היא על הציבור והציבור קרא בתורה כדין¹¹.

1. אופן ההשלמה

בשבת שמשלימים בה את קריאת התורה, יש לברר באיזה אופן יעלו העולים לתורה. כף החיים¹² כתב שיעלו שבעה עולים כשאר שבתות השנה, אלא שהעולה הראשון יקרא את כל הפרשה הקודמת שביטלו בשבת שעברה, וימשיך עוד ויקרא גם את עליית ראשון של פרשת השבוע הנוכחית. ואופן זה הוא המובחר לדעתו, משום שכל העולים מברכים וקוראים בפרשה שהיא חובת היום. משמע מדבריו שתפס כגר"א, שפרשת השבוע שעבר נקראת בתורת השלמה בלבד ואינה עיקר החיוב, ולכן טוב שהעולה יקרא גם בפרשה הנוכחית וברכתו תהיה כהוגן¹³.

לעומת זאת, בדעת האור זרוע אפשר לומר שכיוון שאין חובה לקרוא כל שבוע פרשה פלונית, אלא החיוב הוא לקרוא בשנה את התורה כולה, חובת ההשלמה הרי היא ממש כחובת היום. ועיין במאמרו של הרב נחום נריה¹⁴ שכתב לדעת האור זרוע, שאופן קריאת

11 ייתכן שאפשר לתלות מחלוקת נוספת בחקירה זו. הנה בשו"ע (סימן קמו, ב) כתב שאסור לדבר ואפילו לא ללמוד תורה בשעת קריאת התורה, וכתב שיש מתירים לגרוס בלחש, ועוד יש מתירים ללמוד אם יש עשרה מלבדו שמקשיבים לקריאת התורה. ועיין ביה"ל (שם, ד"ה ויש מתירים) שתמה על ההיתר ללמוד תורה בלחש, מה מהני שלומד בלחש ואינו מפריע לאחרים, הרי מכל מקום החיוב מוטל עליו לשמוע את הקריאה ומחמת לימודו אינו שומע? ועל פי המחלוקת הנ"ל, האם חיוב קה"ת הוא חיוב על הציבור או על היחיד, אתי שפיר. כלומר, דעת המתירים ללמוד בלחש היא שחובת קה"ת מוטלת רק על הציבור, וכיוון שמלבדו יש עשרה שמקשיבים לקה"ת, שפיר מתקיימת החובה של הציבור. ואילו הביה"ל סובר שקה"ת היא חובה המוטלת על היחיד ולכן הקשה מה מהני שלומד בלחש.

12 קלה אות ה.

13 לכאורה היה אפשר לומר לדעת הגר"א, שכיוון שקריאת הפרשה הקודמת נעשית רק בתורת השלמה ודינה כדין תפילת השלמה, יש לקרוא תחילה את הפרשה החיובית, דהיינו פרשת השבוע הנוכחית ורק לאחר מכן לקרוא את פרשת השבוע הקודמת, ואם קראו באופן אחר לא יצאו ידי חובת התשלומים, וכדין תפילת השלמה המבואר בסימן קח, וכן כתב בספר צנצנת המן, אך השערי חיים דחה את דבריו, והורה שהפרשה שביטלו צריכה להיות ראשונה ואחר כך פרשת החיוב, מפני ש"תורת ה' תמימה" (עיין דיון זה בפירושו 'שערי רחמים' אות ו, שער ז, על הספר שערי אפרים).

14 אורייתא יז, תשנ"ג, עמודים עד-פ.

התורה בשבת זו ייעשה כשאר שבתות השנה שקוראים בהן שתי פרשות מחוברות, דהיינו ששלושה יעלו בפרשה הקודמת, והעולה הרביעי יחבר בין שתי הפרשות בקריאתו, וכן פסק בספר שערי אפרים¹⁵.

ונראה שניתן לומר נפק"מ בנידון זה במחלוקת הגר"א והאו"ז: המג"א כתב¹⁶ שאם פרשת השבוע שביטלו היתה בסוף ספר, כגון שלא קראו פרשת ויחי, לא ישלימו את הקריאה בשבת הבאה. לטעמו של האו"ז אין מקום לדין זה, שהרי קיימת חובה לקרוא את כל התורה. ואולם לטעמו של הגר"א אפשר לדמות דין זה להשלמת תפילה הנעשית רק בזמן תפילה הסמוכה לה, וכאן כיוון שכבר עברו לקרוא בספר אחר לא יקראו את הפרשה הקודמת (גם סברה זו כתב הרב נחום נריה במאמר הנ"ל).

ז. בית כנסת שאין מתפללים בו בקביעות

במוצבים רבים, מצוי הדבר שתפילת שחרית בציבור בשבת אינה מתקיימת בתמידות, אלא רק בשבתות שיש במוצב כמות מספיקה של חיילים דתיים. האם באופן זה קיימת חובה על המתפללים להשלים את קה"ת של כל השבתות שהחסירו, או לכל הפחות את קה"ת של השבת האחרונה?

דעת השבות יעקב¹⁷ שאין עליהם חובה להשלים אפילו את קה"ת של השבת האחרונה. טעמו, מפני שהוראת האו"ז להשלים את קה"ת נאמרה רק על מקום שביטלו את קה"ת באופן חד פעמי. וכך מדויק גם בדברי הרמ"א¹⁸: "אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם פרשה השייכה לאותה שבת". משמע מלשונו שרק אם רגילים תמיד לקרוא בתורה ופעם אחת החסירו את הקריאה צריכים להשלים, אך אם רגילים בכך שאינם קוראים בתורה, אינם צריכים להשלים כלל, אפילו לא את קה"ת של השבת שעברה.

והטעם לומר כן הוא, מפני שאם יקראו בכל שבת שיתאספו להתפלל את כל הפרשות שהחסירו, נמצא שהם מבטלים מנהגם של ישראל לקרוא בכל שבת פרשת השבוע השייכת לאותה שבת. וכן משמע גם במקור דברי הרמ"א, בדברי האור זרוע, זו לשונו: "אם בטלו בשבת התמיד ולא קראוהו הפרשה יקראו הפרשה בשבת הבאה שתי פרשיות". הרי כתב להדיא שחובת ההשלמה היא במקום שקוראים תמיד בתורה, וכיוון שביטלו פעם אחת צריכים להשלים, אבל במקום שקה"ת אינה דבר תמידי אינם צריכים להשלים.

15 שער ז, הלכה ט.

16 קלה ס"ק ד.

17 חלק ג, סימן ו.

18 קלה, ב.

ח. השלמת הקריאה בשאר ימי השבוע או במנחה של שבת

כתב ערוך השולחן¹⁹ שרק בשבת יכולים להשלים את הקריאה שביטלו, אך אינם יכולים להשלימה באמצע השבוע בקריאת שני וחמישי. טעמו, לפי שרק בשבת תיקנו שיעלו שבעה קרואים, אך בשני וחמישי התקנה היתה שיעלו רק שלושה, כי חכמים חששו לביטול מלאכה של העם. ואין לומר שיעלו שלושה קרואים בשני וחמישי ויקראו את כל הפרשה, מפני שלא כך היתה התקנה מעיקרא. ואמנם, אם מתאפשר להם לקרוא במנחה בשבת, יכולים לעשות כן ויעלו שבעה קרואים לתורה, והאחרון יקרא גם את עליית ראשון של הפרשה הבאה.

גם המשנה ברורה פסק שניתן להשלים את קה"ת בשבת במנחה, אלא שהוא כתב²⁰ לעשות זאת באופן אחר. לפני מנחה יעלו שבעה קרואים בפרשת השבוע שביטלו, אחר כך יאמרו אשרי ובא לציון, ויקראו בתורה כשאר שבות השנה (שלושה עולים בפרשת השבוע הבא). טעמו של המ"ב הוא כטעם ערוך השולחן, שכל יום השבת הוא זמן הקריאה, ולא דווקא בתפילת שחרית.

ברם, בשו"ת יביע אומר²¹ כתב בשם החיד"א שאין להשלים קה"ת במנחה של שבת, ואין לנו לחדש מדעתינו דבר שלא הורו כן הראשונים. וכן משמע בזוהר פרשת ויקהל²²: "ספר תורה במנחה די בעשרה פסוקים או יתיר, אבל לא שלימו דפרשתא, דהא שלימו דפרשתא לא הוי אלא בימינא וימינא תליא עד שעתא דמנחה". ואם כן, נראה שע"פ הסוד אין להשלים את קה"ת במנחה, מפני שאין לקרוא במנחה פרשה שלימה. והוסיף היבי"א שהוא הדין אם ביטלו את הקריאה בשני וחמישי בבוקר, שאין להשלים במנחה, מפני שהתקנה היתה לקרוא בשחרית דווקא. וסיים דבריו, שאם יקראו בתפילת מנחה, יש בכך חשש ברכה לבטלה לדעת החיד"א.

ט. בית כנסת אחד בעיר שקראו בו בתורה

כיצד יהיה הדין במוצב שיש בו כמה בתי כנסיות, ובבית כנסת אחד קראו בתורה ובאחרים לא קראו, האם בתי הכנסיות האחרים צריכים להשלים, או כיוון שסוף-סוף קראו בתורה בציבור באותו מוצב אינם צריכים להשלים? העולת שבת²³ הסיק מתשובת מהר"ם מינץ שבכה"ג אינם צריכים להשלים. טעמו, מפני שאין זה קרוי ביטול התמיד. אך האליה רבה²⁴

19 קלה, ו.

20 ע"פ דבריו בשעה"צ, שם אות ה.

21 ד, אר"ח סימן יז.

22 דף רז, ב.

23 רפכ, אות ד.

24 קלה, אות ב.

מסייג: דווקא אם הציבור של בית הכנסת שלא קראו בו הלכו להתפלל בבית הכנסת שקראו בו ושמעו את הקריאה אינם צריכים להשלים, אך אם ציבור המתפללים של אותו בית הכנסת לא שמעו את הקריאה באותה שבת, עליהם להשלים קריאה זו בשבת הבאה.

ולכאורה נראה, שיסוד מחלוקתם הוא, האם קהלים מבתי כנסיות שונים נידונים כציבור אחד אשר חיוב אחד להם, או שכל קהל נידון כציבור בפני עצמו. העולת שבת סובר שכיוון שכולם דרים באותה העיר, כולם נחשבים כציבור אחד, ולכן ע"י כך שבבית כנסת אחד קראו בתורה התקימה חובת הציבור, ושאר הציבור דינו כיחיד שלא שמע את קה"ת שאינו צריך להשלים. לעומת זאת, האליה רבה סובר שכל קהל המתאגד בבית כנסת בפני עצמו נידון כציבור, ולכן אין לפטרם ע"י כך שבבית הכנסת אחר קראו בתורה, אלא אם כן נכחו הם עצמם בקה"ת ופטרם את עצמם.

ואולם, המציאות במוצבים ובבסיסים שונה. וייתכן לומר שגם לדעת הא"ר בית כנסת אחד פוטר את האחר, כי באמת אין דבר מהותי שמחלק את החיילים לשני בתי כנסת, ואין מדובר בהתאגדות של קהל בפני עצמו. ולכן נראה שכל שקראו בתורה בשבת באחד מבתי הכנסת במוצב, נפטר כל בתי הכנסת ולכו"ע אינם צריכים להשלים.

י. סיכום

משה רבינו תיקן לישראל שיקראו בתורה בשבת. ולגבי ציבור שלא קראו בתורה בשבת, פסק הרמ"א שצריכים להשלים את הקריאה בשבת הבאה, ומקור דבריו באור זרוע. האו"ז נימק זאת בכך שהתקנה היתה לקרוא במשך פרק זמן מסוים את כל התורה, והביא ראיות לדבריו. מדברי האו"ז עולה, שאם ביטלו קה"ת במשך כמה שבתות, צריכים להשלים את קה"ת של כל אותן שבתות. ברם, מהר"ם מינץ חולק וסובר שניתן להשלים רק את קה"ת של שבת האחרונה. ונראה שהמחלוקת היא יסודית יותר, הסוברים שיש להשלים את כל הפרשות הבינו שקיימת חובה לקרוא את כל התורה בפרק זמן מוגבל. אך החולקים סוברים שכל שבוע מדובר בחיוב עצמאי, ולכן אם ביטלו שבת אחת יכולים להשלים בשבת הבאה, כדין טעה ולא התפלל שמשלים בתפילה הבאה.

עוד נחלקו האחרונים (וכנראה שגם הראשונים) האם חובת קריאת התורה היא חובת הציבור או חובת היחיד. ונפק"מ בנידוד היא לכאורה במקרה שהציבור לא התפללו ביחד, אלא כל אחד התפלל ביחידות. אם קה"ת היא חובת הציבור, ייתכן שלא התחייבו בקה"ת ואינם צריכים להשלים, אך אם החובה היא על היחיד, מסתבר שצריכים להשלים.

ובאשר לאופן ההשלמה, יש שתי שיטות עיקריות. יש אומרים שיקראו בתורה את שתי הפרשות כשאר קריאת התורה של שתי פרשות מחוברות, אך יש אומרים שקורא אחד יקרא

את כל הפרשה הקודמת, וכן יקרא את עליית ראשון של שבת הנוכחית ואחר כך יעלו שאר העולים.

ומכיוון שבבתי כנסיות שבמוצבים פעמים רבות לא מתקיימת תפילה כלל בשבת, יש סברה שמעיקרא אין עליהם חובה להשלים, כי חובת ההשלמה נאמרה רק לגבי ציבור שביטלו את הקריאה פעם אחת בלבד, אך אם הדבר חוזר על עצמו לעיתים קרובות אין להשלים. נחלקו האחרונים האם ניתן להשלים את קה"ת בשבת במנחה, המ"ב פסק שאפשר להשלים, אך היבי"א כתב לא לעשות כן.

כאשר באחד מבתי הכנסיות בבסיס קראו בתורה, מסתבר שהדבר פוטר את שאר בתי הכנסת ואין אחד מהם צריך להשלים את הקריאה בשבת הבאה.